

Estel van den Berg

Het (im)morele drinken

Drankconsumptie en identiteit in De gulsigheydt (1639) van Willem Ogier

Sinds het begin van de zestiende eeuw stonden rederijderskamers bekend als hoeders van de burgermoraal: winst, rationaliteit en nut golden als hoogste waarden. Tegelijkertijd hadden leden van diezelfde kamers een reputatie als ‘kannenkijzers’ en schreven zij toneelstukken die op spottende wijze de menselijke zwakheden – zoals gulzigheid – verbeeldden. De Antwerpse rederijker Willem Ogier schreef in de loop van de zeventiende eeuw een serie kluchten over de zeven hoofdzonden, te beginnen met *De gulsigheydt* (1639). In dit artikel onderzoekt Estel van den Berg, historica gespecialiseerd in vroegmoderne cultuurgeschiedenis van de Lage Landen, de spanning tussen het beschavingsideaal van Willem Ogier en zijn vermogen tot zelfspot. Hierbij staat de vraag centraal: bespotten de rederijders in *De gulsigheydt* vooral anderen – of ook zichzelf? Daarbij richt Van den Berg zich op de rol van identiteit, sociale status en gender in deze zeventiende-eeuwse klucht.

Wat een vreugd te Leven
Is het bij goet Bier en Wyn
En die Gelt can gheven
Daer de goede Knuysen sijn
Daer't Wyf altijt swyghen moet
Daer is voor de Mannen goet
(Ogier 1921: 7)

Zo zingt het personage Heyndrick in de tweede scène van de klucht *De gulsigheydt* (1639) van de Antwerpse rederijker en kluchtschrijver Willem Ogier (1618-1689). Ogier is in zijn tijd bekend geworden met zijn zeven kluchten die elk een hoofdzonde verbeelden. *De gulsigheydt* is de eerste uit die reeks en heeft als onderwerp dronkenschap en drankmisbruik. De oorspronkelijke titel van de klucht was *Dronken Heyn*, naar de bijnaam van het hoofdpersonage Heyndrick. Dronken Heyn heeft een slechte verstandhouding met zijn vrouw Jakemyn, zoals ook blijkt uit de voorlaatste regel van zijn hierboven aangehaalde dronkemanslied. In een roes krijgt hij te horen dat zij is overleden. Vervolgens proberen twee nachtwakers hem te koppelen aan een jong meisje genaamd Ester, die zwanger is van een dichter genaamd Sylvester. Wanneer zij bijna trouwen verschijnen plots Sylvester, en Jakemyn, die enkel flauwgevalen bleek te zijn. Ester en Sylvester trouwen, en Heyn belooft zijn leven te beteren door te

stoppen met drinken. Het spel was een groot succes: zo was het volgens Ogier zelf wel honderdmaal opgevoerd in de stad Antwerpen (Ogier 1921 [1682]: 203).

Dat de klucht zo'n succes werd en dus ook een breed publiek aansprak was bijzonder. De tweede helft van de zeventiende eeuw was een turbulente periode voor de rederijderskamers. Veel kamers in de Zuidelijke Lage Landen moesten gedwongen de deuren sluiten in oorlogstijd, of beperkten hun optredens en interacties met een breder publiek waardoor de bijeenkomsten een meer besloten karakter kregen (Van Bruaene 2004: 225-235). Daarnaast was Ogier een relatieve buitenstaander toen hij begon als schrijver. *Dronken Heyn* was zelfs aanvankelijk afgewezen door de Antwerpse rederijderskamer *De Olijftak*, vanwege het slechte metrum en omdat het afweek van hun regels (Ferket 2021: 161). In zijn introductie bij de uitgave van *De gulsigheydt* uit 1924 stelt letterkundige Willem van Eeghem dat de inhoud gevoelig kon hebben gelegen, aangezien Ogier een dichter belachelijk maakt (Ogier 1921: xx-xxi). Het belachelijk maken van dronkenschap kon hierbij in het verkeerde keelgat zijn geschooten bij de rederijders. Rederijders hadden de reputatie om 'kannenkijkers' te zijn, oftewel zich schuldig te maken aan overmatig drinken. In Joost van Breens klucht *Jean de la Roy, of d'ingebeelde ryke* (1665) wordt bijvoorbeeld gespot met de rederijders uit Hazerswoude, die als dronken rijmelaars worden neergezet. En ook in de schilderijen van bijvoorbeeld Jan Steen zijn de rederijders altijd afgebeeld met bier- of wijnkannen.

*De inhoud van De
gulsigheydt kon gevoelig
hebben gelegen, aangezien
Ogier een dichter
belachelijk maakt*

De reputatie van rederijders als 'kannenkijkers' valt op het eerste oog moeilijk te rijmen met hun andere reputatie als uitdragers van een burgermoraal, zoals onder anderen Herman Pleij en Paul Vandenbroeck hebben beargumenteerd (Pleij 1988; Vandenbroeck 1987). Volgens Pleij en Vandenbroeck ontwikkelden stedelijke elites rond 1500 een nieuwe morele gedragscode die de waarden van winst, rationaliteit en nut promootte, de beheersing van passies voorschreef en alle vormen van losbandig gedrag verwierp. Door middel van komische omkering als techniek maakten zij aan het publiek duidelijk welke gedragscode zij moesten volgen. Dronken personages diene als negatieve voorbeelden omdat hun passies onbeheerst zijn.

Anne-Laure van Bruaene en Sarah Van Bouchaute nuanceren dit beeld door te beargumenteren dat het vertonen van dronkenschap in rederijdersteksten verschillende functies had, waaronder het opwekken van gelach bij het publiek door het tonen van groteske personages (Van Bruaene & Van Bouchaute 2017: 25). Zij beargumenteren dat in voorgaande studies te veel nadruk is gelegd op de disciplinerende van sociaal gedrag en de moraliserende intenties van de auteur, en in mindere mate op de ironie en zelfparodie die ook aanwezig is in de teksten. Mijn onderzoek naar *De gulsigheydt* is gericht op deze schijnbare spanning tussen de retorische beschavingsambities van de rederijders enerzijds en hun vermogen tot zelfspot anderzijds. Spotten de rederijders in *De gulsigheydt* met zichzelf, of bespotten zij vooral personages van een lager sociaal

statuut dan zichzelf? In het bijzonder let ik hierbij op de manier waarop identiteit, sociale klasse en masculiniteit een rol spelen in de verbeelding van drankconsumptie in de klucht. Ik analyseer daartoe verschillende personages in de klucht om te achterhalen welke komische stereotypen zij verbeelden. Op die manier wil ik blootleggen om wie er wordt gelachen in de klucht.

Drankconsumptie en identiteit

Consumptie is een van de bouwstenen van identiteitsvorming. Sinds de jaren tachtig is consumptie binnen de antropologie een populair onderwerp van studie geweest om subculturen en de vorming van zelfbewuste identiteiten te onderzoeken (Graeber 2011: 490). Het onderzoek van destijds richtte zich vooral op jeugdculturen en jongeren als actieve, bewuste consumenten. Het begrip consumptie vindt zijn oorsprong echter al in de veertiende eeuw, waar consumptie dezelfde betekenis had als het Latijnse *consumere*: vernietigen, verteren of spenderen (Withington 2021: 44-47; Graeber 2011: 492). Historicus Phil Withington betoogde eerder door middel van Engelstalige pamfletten dat consumptie in de huidige betekenis van het tot zich nemen van middelen zoals alcohol vanaf 1620 steeds gebruikelijker werd (Withington 2021: 46).

De connectie tussen de consumptie van middelen en identiteit is al eerder aanwezig in de verschillende paradijselijke verbeeldingen in de middeleeuwen en vroegmoderne tijd. Een bekende voorstelling van zo'n paradijs is *Cockaigne* of Luilekkerland, een utopische fantasie waarin mensen onbeperkt konden genieten van allerlei lichamelijke geneugten waaronder een onbeperkte hoeveelheid voedsel en drank – een fantasie die toentertijd ook de basis vormde van carnavalsvieringen (Bakhtin 1984; Pleij 2003). Naar deze fantasie wordt ook verwezen in *De gulsigheydt*. Hierin laat Ogier het personage Ester in een monoloog fantaseren over een banket met pasteien, vlaaien en wijn, wat zij het 'Aertsche Paradys' noemt (Ogier 1682: 23). In deze fantasieën van het paradijs speelde sociale klasse een belangrijke rol. In de hoogculturele variant van deze fantasie van luilekkerland stonden wat antropologen nu 'eliteconsumptieproducten' zouden noemen centraal: kruiden, parfums en andere producten met een aangename geur (Graeber 2011: 497; Pleij 2003: 421). De monoloog van Ester verbeeldt eerder de lage culturele variant. In *De gulsigheydt* wordt gespot met de paradijselijke fantasieën van Ester, die het consumeren van geboterde wafels gelijkt met de 'cost van Prinsehaven' (Ogier 1682: 225).

Fantasieën van luilekkerland of het aardse paradijs hadden daarnaast ook een seksuele lading: 'consumptie' kan namelijk ook naar het huwelijk verwijzen, waarbij het consumeren van het huwelijk verwijst naar de seksuele daad. Een vooroordeel in deze periode was dat vrouwen minder goed bestand waren tegen de verleiding van zulke (seksuele) fantasieën van het paradijs, omdat vrouwen minder zelfbeheersing zouden hebben dan mannen (Graeber 2011: 498). In Esters monoloog bekent ze dat ze zwanger is geworden omdat Sylvester haar had verleid met allerlei lekkernijen, waarmee dit

vooordeel wordt bevestigd (Ogier 1682: 225). Ze waarschuwt daarbij alle dochters in het publiek om geen voorbeeld aan haar te nemen:

Dan comter het verwy't van Vlaeyen, en Pasteyen
 En vande Wyn Broulie, de Worsten, Karmeneyen¹
 Met Oesters, Vleesch en Vis, en alle Lackerny
 Die costen my, soo veel, om die verslentste Pry.
 Och dien Soeten Toom van slempen, drincken, brassen,
 En laet die uwen Mont (gy Dochters) nimmer passen
 Het is een Breydel² die u vrygheyt ontsegh't,
 En die u Nygen doet voor't Kyven vande Knecht.
 De Wyn ontbindt de Tongh dan volgh't een Kril³ ghesnater,
 En dat ick voorder swygh, gy dronckt veel beter Waeter,
 Ick hoor myn Makelaers⁴ soo draeghme Vleesch te leur
 Dat Vliege scheten heeft, dat crygh'ter Maeyen veur.
 (Ogier 1682: 225)

Ester spreekt met 'gy Dochters' direct de vrouwen in het publiek aan. In tegenstelling tot de vergaderingen van de rederijders waar vooral mannen bij aanwezig waren, mochten vrouwen wel aanwezig zijn bij semi-openbare opvoeringen van toneelstukken. Ze waarschuwt dat ze beter geen wijn kunnen consumeren, omdat ze hierdoor meer ontvankelijk zullen zijn voor de avances van mannen. Bij Ester resulteerde dit in een ongeplande zwangerschap. Overmatig eten en drinken noemt Ester hier een 'breidel' waardoor vrouwen hun vrijheid verliezen. Omdat Ester haar vrijheid door haar zwangerschap is kwijtgeraakt, is ze onderworpen aan de grillen van de nachtwakers, die haar aan Heyn proberen te koppelen om haar reputatie te redden. Ester dient als negatief moreel exemplaar voor het publiek van hoe vrouwen zich *niet* moeten gedragen. Gender en klasse waren dus twee belangrijke factoren om te bepalen of drankgebruik en het deelnemen aan drinkgelagen sociaal acceptabel was. De waarschuwing van Ester aan het publiek moedigt hen aan om hun passies te beheersen en hun behoeftes te matigen, wat bij de burgermoraalthese past.

Sociaal drinken en grappen over sociale klasse en gender

Ogier verkent in *De gulsigheydt* ook op andere manieren het verschil tussen sociaal geaccepteerd drankgebruik en asociaal dronkenschap. In bepaalde sociale contexten was het acceptabel en zelfs wenselijk voor jonge mannen om te drinken (Roberts 2012: 75-97). In studentensteden in de vroegmoderne periode was het samen drinken een

1 WNT: Karbonade.

2 WNT: Breidel. Tuigage van een paard of ander rij- of lastdier.

3 WNT: Wulps of geil.

4 WNT: Tussenhandelaars. Hier: koppelaars, doelend op de nachtwakers.

manier voor studenten om een gemeenschap te creëren. Ook binnen gilden en broederschappen was samen drinken een belangrijk ritueel om verbondenheid teweeg te brengen. Binnen de familiale context dronk men om te vieren dat een familielid een belangrijke levensmijlpaal had bereikt, bijvoorbeeld een verloving, een bruiloft en de aankondiging van een zwangerschap (Roberts 2012: 91). Drankgebruik in een sociale context werd dus aangemoedigd om banden tussen vrienden en familie te versterken. In *De gulsigheydt* bekritiseert Ogier zulke rituelen niet: hij bekritiseert het drankmisbruik van individuen die hun relaties tot anderen juist beschadigen door overmatig drinken.

In *De gulsigheydt* beschadigt het personage Heyn zijn relatie met zijn vrouw Jakemyn en de vriendschappelijke relatie die hij heeft met het personage Hans, die een stadswachter is. De klucht begint met een monoloog van Jakemyn, waarin zij klaagt dat Heyn met haar is getrouwd voor haar geld en nu weigert haar te bejegenen als zijn echtgenote. 'Vrouw Venus ken ick niet, maer Bachus, Ceres, losten, My menighmael den geur van hun verteerde costen', verzucht ze (Ogier 1682: 206). Heyns asociale drinkgedrag begint niet in de familiale sfeer, maar in de herberg. Wanneer Heyn gedronken heeft wordt hij gewelddadig en gebruikt hij de rug van Jakemyn als 'een Trommel' (Ogier 1682: 206). Later in het spel neemt Jakemyn wraak. Wanneer Heyn zoveel gedronken heeft dat hij zichzelf niet kan verdedigen slaat Jakemyn hem in elkaar (Ogier 1682: 214). Het kluchtige personage van de stereotiepe boze vrouw was een veelgebruikte manier om grappen te maken over het huwelijk en man-vrouwverhoudingen.

Gedurende het kluchtspel drinkt Heyn het vermogen van zijn vrouw op in de herberg, terwijl hij zijn oude vrienden en kennissen de rug toekeert. Wanneer het personage Hans Tiendeman zijn voormalig vriend Heyn dronken op straat tegenkomt doet Heyn alsof hij Hans niet kent (Ogier 1682: 207). Volgens Heyn heeft hij door het geld van zijn vrouw een nieuwe status gekregen, waar nieuwe consumptiegewoonten bij horen:

Hans. Nu Sinjoor Hendricus, bedenckt u toch wat dat gy doet.

Heyn. Dat is wel geseet, dat is u seker goet!

Hadde my niet Sinjoor geheeten, gy had'er gelegen.

Want ick ben't, en ick heb een Vrou met gelt gecregen

Soo ick ben Sinjoor, en sal altydt Sinjoor syn.

Hans. Tot dat t'Gelt op is.

(Ogier 1682: 208)

In een komische dialoog waarin Hans Heyndrick spottend met 'Sinjoor' aanspreekt ziet Heyndrick dit als een compliment en passend bij zijn nieuwe status als vermogend man. Hans waarschuwt hem dat deze nieuwe status slechts tijdelijk is, omdat hij het vermogen van zijn vrouw snel aan het opdrinken is. De grap is dat Heyn zich helemaal

niet gedraagt als een voornaam burger, terwijl hij er wel op staat dat de andere personages hem zo behandelen.

Ogier maakt in *De gulsigheydt* gebruik van twee veelvoorkomende komische thema's in kluchten: de strijd om de broek en de humor rondom sociale klimmers. In de hiërarchische standensamenleving van de zeventiende-eeuwse Lage Landen was het de morele imperatief dat men de levensstijl en de gewoontes aanhield van de sociale klasse waarin men geboren was (Schama 1987). Door de toegenomen welvaart in de zeventiende eeuw nam ook de sociale mobiliteit toe, wat sociale onrust veroorzaakte. In kluchten en blijspelen worden figuren belachelijk gemaakt die zich niet aan dit imperatief houden door zich boven hun stand te gedragen (Ferket 2021: 57-66). Dronken Heyn is een voorbeeld van zo'n personage omdat hij te veel drinkt. Zijn nieuw vergaarde rijkdom is hem net als de drank naar het hoofd gestegen. *De gulsigheydt* moedigt het publiek aan om hun consumptiegewoontes te matigen op een manier die past bij hun sociale achtergrond.

In de klucht zijn Dronken Heyn en Ester niet de enige personages die zich laten leiden door gulzigheid. Zo worden de personages Hans Tiendeman en de nachtwaker Hand'uyt gedreven door het verlangen om deel te nemen aan een rijk huwelijksbanket (Ogier 1682: 223). Zij hopen uitgenodigd te worden op een overvloedig huwelijksbanket door Dronken Heyn, die zogenaamd weduwnaar was geworden, te koppelen aan de zwangere Ester. De gulzigheid en dronkenschap komen voort uit het onvermogen van de kluchtige personages om hun verlangens te matigen. Dit is kenmerkend voor de kluchtige personages van Ogier uit zijn reeks *De seven hoofdzonden*: de personages die de hoofdzonden verbeelden zijn niet in staat om hun driften en verlangens te matigen. Zulke groteske personages droegen niet enkel bij aan de morele ontwikkeling van het publiek, maar waren ook zeer vermakelijk.

Drankcultuur, rederijkers en zelfspot in *De gulsigheydt*

Op het eerste gezicht is het verbazingwekkend dat een kluchtspel dat zo kritisch is op drankgebruik en rijke banketten door een rederijker is geschreven. Drinken en het houden van banketten speelden juist een grote rol in de cultuur en identiteit van de rederijkers. Zij kwamen op zondagen bijeen om gedichten voor te dragen, om toneelstukken uit te voeren en om samen te drinken (Van Bruaene & Van Bouchaute 2017: 7-8). Tijdens banketten speelden zij tafelspelen, korte toneelstukken met één tot vier sprekende rollen. Drankspellen waren populair en bij wedstrijden tussen verschillende rederijkerskamers was de prijs voor het beste dichtwerk vaak een kan met wijn. Ook hadden de gedichten van de rederijkers vaak als onderwerp het consumeren van

*Ogier maakt in De
gulsigheydt gebruik van
twee veelvoorkomende
komische thema's in
kluchten: de strijd om de
broek en de humor rondom
sociale klimmers*

voedsel en vooral drank. De 'refreinen in het zotte', komische of satirische balladen, hadden vaak als onderwerp drank en drankgenot (Van Bruaene & Van Bouchaute 2017: 9-10).

Hoewel het op het eerste gezicht dus vreemd is dat *De gulsigheydt* zich zo uitgesproken afkeert van overmatig drinken en banketteren, past het binnen de traditie van de rederijders om aan te sporen op matiging. De helft van de statuten van de rederijders drong juist aan op gematigd drankgebruik tijdens hun bijeenkomsten (Van Bruaene & Van Bouchaute 2017: 8). Rederijders-

teksten creëerden daarnaast een duidelijk onderscheid tussen hun eigen drankcultuur en het vermeende drankgedrag van mensen uit lagere sociale klassen. In kluchten en tafelspelen van rederijders werden bijvoorbeeld het drinken in de herberg en de connectie met prostitutie sterk afgekeurd (Van Bruaene & Van Bouchaute 2017: 15-18). Ook wordt in *De gulsigheydt* het drinken in de herberg en de daaraan gerelateerde prostitutie bekritiseerd. Het sociaal onacceptabele gedrag van Heyn wordt veroorzaakt door zijn drankgebruik in de herberg. Nachtwaker Hand'uyt rapporteert dat Heyn na het drinken in de herberg de prostituées in de Lepelstraat bezoekt (Ogier 1682: 218).⁵ Hand'uyt beargumenteert dat Heyns aanwezigheid aldaar moreel verwerpelijk is én tegen de wetten van God. Hand'uyt merkt wijselijk op dat 'had de Mensch met één Vrou niet connen leven, / Daer waerder Adam oock wel twee gegeven' (Ogier 1682: 218). In *De gulsigheydt* wordt er gelachen om kluchtige types zoals Heyn, die een stereotiepe 'ander' verbeelden van een lager sociaal statuut. Door de verbeelding van drankpraktijken van een stereotiepe ander legitimeerden de rederijders hun eigen drankpraktijken, omdat die in vergelijking met hen als sociaal acceptabel neergezet werden.

Tegelijkertijd schuwt Ogier niet om ook de spot te drijven met dichters door het personage Sylvester op te voeren die Ester bezwangerde. De dichter Sylvester is weliswaar geen dronkenlap zoals Heyn, maar hij is op andere manieren gulzig. Ester en Sylvester hebben immers hun huwelijk geconsumeerd voordat het officieel besloten was. Sylvester vertoont dus eenzelfde gebrek aan zelfbeheersing als Heyn. Mogelijk spot Ogier hier met zijn eigen gedrag: Ogier had zelf een kind verwekt bij zijn vrouw voordat zij getrouwd waren (Ferket 2021: 161). Naast het stereotype van rederijders als kannenkijkers bestond ook het vooroordeel dat zij wellustige lieden waren. Drinken veroorzaakt immers losbandig seksueel gedrag, volgens zeventiende-eeuwse moralistische lectuur (Roberts 2012: 80-81). Jan Steen verbeeldt in zijn schilderij *De rederijders* –

*De gulzigheid en
dronkenschap komen
voort uit het onvermogen
van de kluchtige
personages om hun
verlangens te matigen*

5 De Antwerpse Lepelstraat stond in de Lage Landen bekend om zijn prostitutie. Zo bedriegt in de *klucht Trijntje Cornelis* (1653) van Constantijn Huygens een prostituée werkzaam in de Lepelstraat het hoofdpersonage Trijntje.



Figuur 1: Bij deze voordracht is er duidelijk drank in het spel (J. Steen, *De Rederijkers – 'In liefde vrij'*, 1665-1668, olie op doek, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel).

'In liefde vrij' uit ca. 1665-1668 dit stereotype. In dit schilderij staat een rederijker centraal afgebeeld die een vrouw vastpakt die met een schalkse blik naar de toeschouwer kijkt. Rederijkers waren zich zeker bewust van de negatieve stereotypen rondom drankmisbruik en seksueel gedrag en spotten met dit soort gedrag op ironische wijze in hun eigen morele kluchten en gedichten (Van Bruaene & Van Bouchaute 2017: 18-19). Het personage Sylvester is een voorbeeld van hoe rederijkers met zichzelf durfden te spotten.

Masculiniteit in *De gulsigheyt*

Het gebrek aan controle van de personages over hun verlangens en driften speelt in op het komische effect omtrent gender en masculiniteit. Het onvermogen om te matigen was een eigenschap die men in de vroegmoderne periode met vrouwelijkheid associeerde (Roberts 2012: 81). Sylvester en Heyn zijn niet in staat om hun verlangens te matigen, en vertoonden daarmee vrouwelijke eigenschappen.

Heyn is vergeleken met Sylvester minder goed in staat om zijn driften te beheersen. Gebrek aan zelfbeheersing leidt bijvoorbeeld tot fysieke confrontaties tussen Heyn en Jakemyn. Komische toneelstukken in de vroegmoderne periode zaten vol moraliserende boodschappen over de partnerkeuze, het huwelijk en de rolverdeling van mannen en vrouwen binnen het huwelijk (Ferket 2021: 86). Intriges waarbij ongelijke liefde of overspel centraal stonden waren de norm. De intrige in *De gulsigheyt* draait om de

ongelijke liefde tussen Jakemyn en Heyn. Jakemyn is immers meer vermogend dan Heyn, en is daarmee een typische intrige van een klucht. Het ongelijke huwelijk is de aanleiding voor Heyn om zijn lusten te botvieren in de herberg en bij de bordelen in de Lepelstraat. Dat Heyn uiteindelijk het onderspit delft in het gevecht met zijn vrouw vergroot het komische effect. Geweld uitoefenen was in de vroegmoderne Lage Landen een recht waar enkel mannen aanspraak op dachten te hebben (Roberts 2012: 31-58). Wanneer Heyn het gevecht met zijn vrouw verliest tast hem dat aan in zijn mannelijkheid. De verbeelding van mannen die vechtpartijen verliezen van hun vrouwen werd vaak ingezet om grappen te maken over mannelijkheid in vroegmoderne komische toneelstukken. Het huwelijk tussen Heyn en Jakemyn dient als een vermakelijk voorbeeld van hoe men zich niet hoorde te gedragen binnen een huwelijk.

*Het drankgebruik van
Heyn is de oorzaak van
zijn verlies van
mannelijkheid*

Het drankgebruik van Heyn is de oorzaak van zijn verlies van mannelijkheid: Jakemyn is hem als hij dronken is fysiek de baas. Daarnaast is hij in die staat gemakkelijker te manipuleren door de mannen van de stadswacht. Zij proberen hem te koppelen aan Ester, waarmee ze van Heyn een hoorndrager proberen te maken. Een hoorndrager, een man die wordt bedrogen door zijn vrouw, was een populair komisch personage in zowel de Noordelijke als de Zuidelijke Nederlanden (Peacock 2007: 501, 511).⁶ Een hoorndrager was, net als een man die de spreekwoordelijke strijd om de broek had verloren van zijn vrouw, een personage dat vermakelijk was voor het publiek omdat die gekrenkt was in zijn mannelijkheid. Dronken Heyn is een personage dat op allerlei manieren niet voldeed aan de normen van mannelijkheid. Idealen van mannelijkheid en de relatie tot drank hielden mannelijke gezelschappen zoals de rederijders duidelijk bezig. In *De gulsigheydt* reflecteren de rederijders op de gevaren die overmatig drinken kunnen brengen voor hun masculiniteit en sociale status, mogelijk met hun eigen vergaderingen in gedachten.

Besluit

In de klucht *De gulsigheydt* speelt Ogier met sociale thema's die zowel in de Noordelijke als de Zuidelijke Lage Landen in de zeventiende eeuw populaire onderwerpen waren voor komisch toneel: consumptie, sociale klasse en de verhouding tussen mannen en vrouwen. Ogier maakt daarbij gebruik van personages die de zonde van gulzigheid verbeelden, om het publiek te tonen hoe zij zich niet moeten gedragen. Hij maakt daarbij gebruik van stereotiepe kluchtige personages zoals de boze vrouw, de

⁶ In de zeventiende eeuw waren bekende kluchten waar een hoorndrager in voortkomt onder andere de *Klucht van de Molenaar* (1619) van Bredero, de *Klucht van Oene* (1642) van Jan Vos, *De klucht van Pekelharing in de kist* (1649) van Isaac Vos, *De bedrooge jaloezy* (1659) van Joost van Breen en *De klucht van het mislukt overspel* (1675) van Cornelis de Bie.

dronkaard, de hoorndrager en de sociale klimmer. Deze voorbeelden waren niet alleen leerzaam, maar ook vermakelijk door hun herkenbaarheid en door de manier waarop zij er geen van allen in slaagden om hun gulzigheid te bedwingen. Ogier schuwde daarnaast niet om met zichzelf en met de rederijkers te spotten middels het personage Sylvester. Hoewel de dichter in het kluchtspel geen 'kannenkijker' is, hij drinkt namelijk niet, is hij gulzig omdat hij zijn huwelijk vroegtijdig had geconsumeerd. Daarmee verbeeldt Sylvester een ander vooroordeel over de rederijkers, namelijk dat zij wellustig waren. De *gulsigheydt* past vanwege de moralistische insteek bij de burgermoraalthese van Pleij, maar is ook een goed voorbeeld van ironie en zelfspot, die ook aanwezig zijn in rederijkersteksten die Van Bruaene en Van Bouchaute onderzochten.

De zeventiende eeuw was een turbulente periode voor de Antwerpse rederijkers. Na de fusie van de kamers *De Olijftak* en *De Violieren* en de toegenomen commercialisatie van het rederijkerstoneel in Antwerpen was de tijd voor de rederijkers aangebroken om hun repertoire te vernieuwen en kritisch te reflecteren op hun reputatie als 'kannenkijkers'. Vernieuwing kwam in de vorm van de kluchtenreeks *De seven hoofstonden*: met *De gulsigheydt* presenteerde Ogier het bij de rederijkers populaire thema van drank en dronkenschap in een nieuw moralistisch jasje. Door een stereotiepe ander te creëren in de figuur van dronken Heyn legitimeerden de rederijkers hun eigen drankcultuur. Het soort drankgebruik dat moreel wordt afgekeurd in *De gulsigheydt* is immers niet het gezamenlijke, sociale drinken dat de rederijkers met mate deden, maar het overmatige drinken in de herberg, wat leidt tot het asociale en immorele gedrag van het hoofdpersonage Heyn. De klucht waarschuwt voor gebrek aan zelfbeheersing die drankconsumptie met zich meebrengt, waardoor men het gevaar loopt om zijn mannelijkheid te verliezen. Al met al is *De gulsigheydt* een brede, morele kritiek op de zonde van gulzigheid en de gevaren van de overmatige consumptie van drank, voedsel en seks.

Literatuur

Bakhtin, M., *Rabelais and his World* (trans. Helene Iswolsky), Bloomington 1984.

Ferket, J., *Hekelen met humor. Maatschappijkritiek in het zeventiende-eeuwse komische toneel in de Nederlanden*, Hilversum 2021.

Graeber, D., 'Consumption'. In: *Current Anthropology*, 52 (2011) 4: 489-511.

Ogier, G., *De seven hoofstonden*, Antwerpen 1682.

Ogier, G., 'De gulsigheydt', In: *De tooneelwerken* (ed. W. van Eeghem & A.A. Keersmaekers), Antwerpen/Amsterdam 1921 [1639]: 1-40.

Peacock, M., 'Hoorndragers and Hennetasters. The Old Impotent Cuckold as 'other' in Sixteenth- and Seventeenth-Century Netherlandish Art'. In: A. Classen (ed.), *Old Age in the Middle Ages and the Renaissance. Interdisciplinary Approaches to a Neglected Topic*, Berlin 2007: 485-516.

Pleij, H., *Dreaming of Cockaigne. Medieval fantasies of the perfect life*, New York 2003.

Pleij, H., *De sneeuwpoppen van 1511. Literatuur en stadscultuur tussen middeleeuwen en moderne tijd*, Amsterdam 1988.

- Porteman, K. & M. B. Smits-Veldt**, *Een nieuw vaderland voor de muzen. Geschiedenis van de Nederlandse literatuur 1560-1700*, Amsterdam 2016 (4e druk [2008]).
- Roberts, B.B.**, *Sex and Drugs before Rock 'n' Roll. Youth Culture and Masculinity during Holland's Golden Age*, Amsterdam 2012.
- Schama, S.**, *The Embarrassment of Riches. An interpretation of Dutch culture in the Golden age*, New York 1987.
- Van Bruaene, A.-L., & S. Van Bouchaute**, 'Rederijkers, Kannekijkers. Drinking and Drunkenness in the Sixteenth and Seventeenth-Century Low Countries'. In: *Early Modern Low Countries*, 1 (2017) 1: 1-29.
- Van Bruaene, A.-L.**, 'De contouren van een nieuw cultuurmodel. Rederijkers in Vlaanderen en Brabant in de zeventiende eeuw'. In: *Handelingen – Koninklijke Zuid-Nederlandse maatschappij voor taal- en letterkunde en geschiedenis*, 58 (2004): 221-237.
- Van Bruaene, A.-L.**, 'Brotherhood and Sisterhood in the Chambers of Rhetoric in the Southern Low Countries'. In: *The Sixteenth Century Journal*, 26 (2005) 1: 11-35.
- Van Bruaene, A.-L.**, *Om beters wille. Rederijkerskamers en de stedelijke cultuur in de Zuidelijke Nederlanden (1400-1650)*, Amsterdam 2008.
- Vandenbroeck, P.**, *Jheronimus Bosch. Tussen volksleven en stadscultuur*, Berchem 1987.
- Withington, P.**, 'Consumption', In: A. B. Tlusty (ed.), *Alcohol in the early modern world. A cultural history*, London 2021: 41-60.